

Kritická analýza učiva ČJL v modelovém ŠVP pro 2. stupeň ZŠ

Robert Adam, FF UK v Praze

Anna Bartošová, FF UK v Praze

Dorota Bouchalová, FF UK v Praze

robert.adam@ff.cuni.cz

ani.bartosovaa@gmail.com

dorota.bouchalova@gmail.com

Klíčová slova: modelové ŠVP, RVP ZV, očekávané výsledky učení, učivo, komunikačně pojatá výuka, kompetence

Key words: model school educational programs, RVP ZV, expected learning outcomes, curriculum content, communicative approach, competences

Critical Analysis of the Czech Language and Literature Curriculum in the Model School Educational Program for Lower Secondary Education

The text addresses the Model School Educational Program (MŠVP) for the lower secondary level of primary education, which was published at the beginning of 2025. It presents a critical analysis of the MŠVP, with particular attention to the examination of the table outlining the prescribed curriculum content for each expected learning outcome (OVU). The analysis identifies numerous deficiencies in the model program, including linguistic inaccuracies, vague formulations of curriculum content, inconsistencies between the content and the assigned learning outcomes, factual and terminological errors, excessive generality or, conversely, undue extensiveness of the content, as well as its inappropriateness relative to the pupils' age group. Overall, the MŠVP is characterized by inconsistency and a lack of systematic structure, which hampers its effectiveness as an inspirational resource for the development of school-based educational programs.

Počátkem tohoto roku zveřejnil Národní pedagogický institut (NPI) nový Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV).¹ V březnu se na stránkách NPI objevily také modelové školní vzdělávací programy (MŠVP),² zde se budeme zabývat programem pro 2. stupeň. MŠVP by měly být školské veřejnosti nabídnuty ve třech verzích – předmětové, integrované a tematické, zatím však byla podrobně rozpracována pouze tradiční, předmětová verze. MŠVP jsou vydávány jako jakýsi návod, modelový příklad, jak výstupy z RVP ZV, jejichž jádrem je soubor očekávaných výsledků učení (OVU), naplnit konkrétním učivem: NPI na svém webu píše, že „slouží jako nezávazná ukázka zpracování ŠVP a inspirace pro tvorbu vlastního školního vzdělávacího programu“ v souladu s RVP.

Předmětový MŠVP pro 2. stupeň se skládá z řady dokumentů. Obsahová náplň českého jazyka a literatury (ČJL) je formulována v jednostránkové charakteristice předmětu, ve dvoustránkovém popisu vzdělávacích strategií, shrnujícím metody rozvoje klíčových kompetencí a základních gramotností, a v osmnáctistránkové editovatelné excelové tabulce.

¹ [online] Dostupné z <<https://prohlednout.rvp.cz/zakladni-vzdelavani>>.

² [online] Dostupné z <<https://revize.rvp.cz/modelove-svp-pro-zs>>.

Předmětem tohoto článku je kritická analýza obsahu vzdělávání v této excelové tabulce; nejprve se však stručně vraťme k obecné charakteristice předmětu a k popisu vzdělávacích strategií.³ Na prvním místě je třeba upozornit na to, že obecná charakteristika přiděluje předmětu ČJL pro každý ročník 2. stupně hodinovou dotaci tři hodiny týdně, čímž dotaci pro předmět v součtu všech čtyř ročníků snižuje oproti starší verzi z roku 2023 o 3 hodiny týdně (za celý 2. stupeň tak žáci ZŠ nově přijdou o více než 100 hodin mateřského jazyka). Takováto zásadní redukce byla, zdá se, provedena bez hlubšího rozmyslu a patřičné debaty s odborníky a může mít fatální vliv na naplňování cílů v předmětu ČJL.

V popisu vzdělávacích strategií je zarážející, kolik jazykových nedostatků figuruje na pouhých dvou stranách textu. Na některých místech se patrně více větných celků omylem slilo v agramatickou konstrukci (*v rámci různých témat věnujeme pozornost otázkám etiky a mezilidských vztahů a provázíme žáky diskusí o situacích, které vyžadují empatii a respekt vědomě pracují s vlastními předsudky*). Některé formulace jsou natolik vágní, že si pod nimi nelze představit nic konkrétního (*zprostředkováváme žákům konkrétní příklady výstupů úspěšného učení ve vztahu ke škole i celkovému rozvoji osobnosti*), někdy ani není jasné, zda se vztahují k učitelům, nebo k žákům (*oceňujeme čtení a psaní jako činnosti pomáhající porozumět světu i sobě samému*).

Osmnáctistránková tabulka (Krok 8 – Obsah vzdělávání) je rozdělena podle jednotlivých ročníků (6.–9.) a je tvořena osmi sloupci, což je už samo o sobě zahlcující a nepřehledné. Její jádro tvoří druhý sloupec, který obsahuje popořadě jednotlivé OVU stanovené v RVP ZV, a sloupec osmý, který k nim připojuje učivo: právě učivo je stěžejním prvkem, který odlišuje MŠVP od RVP. Pokusíme se zde zobecnit jednotlivé problematické aspekty učiva uvedeného v osmém sloupci (a jeho propojení s OVU) a doložit ho vždy konkrétními příklady.

- 1) Formulace stanovující učivo jsou plné překlepů, syntaktických chyb a nedotažených oprav, scházejí v nich slova nebo přebývají interpunkční znaménka (*uvedení jejich název zdrojů; identifikace formou sebehodnotícího dotazníku oblastí v českém jazyce, kterých chce žák zlepšit; využívání různých forem písemných záznamů – např. myšlenkové; ukládání získaných informací; zohledňování autorských práva obrázků*).
- 2) Učivo je místy formulováno nejasně, příliš obecně, vágně a je obtížné představit si pod ním konkrétní náplň: např. *porozumění zadání či obsahu, na který se má tvořit text; vybírání textů, které jsou vhodné pro daný účel; rozvíjení svých čtenářských návyků a dovedností* apod.

Velmi často (vlastně skoro pravidlem) není zřejmá míra podrobnosti učiva, např.:

- v 6. ročníku *ohebné i neohebné slovní druhy* (má je žák umět jen vyjmenovat? najít v textu? charakterizovat?), *rozvíjející větné členy* nebo *věta jednoduchá a souvětí*;

³ Za podněty k analýze vděčíme také účastnicím semináře lingvistické analýzy pro učitele konaného na jaře 2025 v ÚČJTK FF UK v Praze.

- v 7. ročníku *slova a sousloví, významy slov, odborné názvy* nebo třeba *vztahy mezi větnými členy* (tedy např. shoda, řízenost atd., nebo stačí poznat, na kterém slově ten který větný člen závisí?);
- v 8. ročníku *spontánní osvojení literárních pojmů* (atribut *spontánní* naznačuje, že má jít o osvojování pojmů ad hoc, bez jakéhokoli směřování k relativní úplnosti či systemizaci);
- v 9. ročníku *komplexní písemný projev z hlediska formálního i obsahového v psané podobě i v digitálním prostředí* (libovolného žánru? ačkoli jednotlivé žánry nebyly v nižších ročnících specifikovány?) či *využívání relativně uceleného systému literárních poznatků* (zejména termínů) ... *při interpretaci textu* (z tabulky nelze vyvodit, o které termíny jde).

Autoři MŠVP také běžně specifikují míru podrobnosti a náročnosti učiva pomocí vágních přívlastků jako *přiměřený věku, adekvátní, přiměřeně dlouhý, jednoduchý* a nechávají tak konkretizaci na školách, místo aby ji nabídli sami.

3) Některé učivo se nevztahuje k příslušnému OVU, např.:

- k OVU *Dorozumívá se kultivovaně, výstižně, s jasným komunikačním záměrem a jazykovými prostředky vhodnými pro danou komunikační situaci* je v 6. ročníku připojeno následující učivo: *spisovné a nespisovné prostředky; fonetické roviny jazyka* (a nic jiného);
- k OVU *Rozlišuje komunikační funkce výpovědi a porozumí smyslu konkrétního neuměleckého textu* je v tomtéž ročníku připojeno *porozumění zadání či obsahu, na který se má tvořit text nebo adekvátní reakce v komunikační situaci* (a nic jiného);
- u OVU *Využívá elektronické prostředky a informační zdroje ke tvorbě textu* je v tomtéž ročníku uvedeno učivo *čtení přiměřeně rozsáhlého textu v elektronické podobě; zjištění pomocí vyhledávače přímo vyjádřené informace v tištěných i elektronických zdrojích; zpracování písemného záznamu z webových stránek a videí*.

Objevuje se dokonce moment, kdy je učivo ve zřejmém rozporu s OVU, k němuž je vztaženo: zatímco OVU *Vytvoří po formální i obsahové stránce funkční písemný projev s využitím znalostí pravidel pravopisu* předpokládá, že žák má pravopisné znalosti, učivo *vyhledávání zadaného slova, ověření jeho významu a pravopisné podoby a využití těchto dovedností ve svých písemných projevech* (8. ročník) potřebu pravopisných znalostí popírá, nehledě na to, že nebere v úvahu existenci jiného pravopisu než lexikálního.

4) K některým OVU je vztaženo učivo příliš rozsáhlé: např. k OVU *Rozlišuje komunikační funkce výpovědi a porozumí smyslu konkrétního neuměleckého textu* bylo v 8. ročníku přiřazeno následující učivo: *zvolení a uplatnění vhodných etických a funkčních postupů pro danou komunikační sféru (styl), záměr a adresáta (argumentace na základě vhodných zdrojů, oslovení, vykání, rozloučení, naslouchání); diskuse o variantách komunikačních výpovědí, které jsou již žákovi známy (otázka, výzva, oznámení atd.) a jejich roztřídění pomocí charakteristických znaků; analýza obsahu a jazykových prostředků a jejich porovnání se záměrem komunikační výpovědi*.

U jiných OVU učivo naopak zcela chybí, tzn. v daném ročníku se příslušný obsah nerozvíjí – např. v 9. ročníku se nepředpokládají žádné aktivity rozvíjející kompetence výslovnostní, lexikální a slovtvorné či morfologické, ale ani porozumění neuměleckému textu.

V jiných případech zase učivo pokrývá jen malou část OVU, resp. míjí se s jeho podstatou. Jako příklad může sloužit to, co bylo citováno na konci předminulého odstavce: pouhý pravopis přece nezajistí vytvoření funkčního písemného projevu. Dalším příkladem může být OVU zaměřený na porozumění stavbě textu *Porozumí stavbě textu a využívá znalosti o skladebním učivu*, k němuž je přiřazeno učivo pokrývající pouze stavbu věty: *základní větné členy; rozvíjející větné členy; věta jednoduchá a souvětí*.

5) Zcela běžná je v MŠVP situace, že to, co je formulováno v osmém sloupci, nemá charakter učiva – tedy didakticky transformovaného obsahu vzdělávání, množiny poznatků a dovedností, které si žáci mají osvojit –, nýbrž výsledku učení. Příslušný OVU z RVP není v takových případech v osmém sloupci naplněn konkrétním obsahem, ale je jen pozměněno jeho znění, nebo je dokonce nahrazen jiným výsledkem.⁴ „Učivo“ tu specifikuje cíl, k němuž má výuka dospět, aniž by pojmenovávalo cestu. Uvedeme opět pár příkladů:

- OVU *Dorozumívá se kultivovaně, výstižně, s jasným komunikačním záměrem a jazykovými prostředky vhodnými pro danou komunikační situaci* → učivo *užívání jazykových prostředků vzhledem ke komunikačnímu záměru*;
- OVU *Zhodnotí aktuální úroveň svých jazykových a komunikačních znalostí a dovedností s ohledem na své další jazykové vzdělávání* → učivo *využívání jazykových a komunikačních znalostí a dovedností v každodenním životě*;
- OVU *Iřjadřuje svoje prožitky literárního, divadelního a audiovizuálního díla* → učivo *mj. stávání se zkušeným a poučeným čtenářem*.

Povahu učiva nemají ani hojně formulace založené na pojmu *schopnost*, např. *schopnost vysvětlit rozdíl mezi neuměleckými a uměleckými texty a shody v recepci uměleckého textu (díla) a děl z jiných druhů umění; schopnost obojí ukázat na konkrétních uměleckých textech (dílech) nebo rozvíjení schopnosti prezentovat (přečíst, přednést) umělecký text tak, aby byla umocněna jeho estetickou působivost, podobně též schopnost nacházet základní souvislosti mezi dílem a vlastními čtenářskými a diváckými zkušenostmi aj.*

- 6) Naopak v některých případech je namísto učiva (obsahu vzdělávání) v osmém sloupci nastíněna konkrétní aktivita, typ cvičení: *uspořádání úryvků tak, aby se sestavený text dával smysl a aby byla dodržena textová návaznost* (9. ročník).
- 7) Učivo je místy příliš nenáročné, neodpovídá kognitivním schopnostem žáků příslušného ročníku: např. *antonyma, slova nadřazená a podřazená* v 6. ročníku; *aplikace pravidel pravopisu (shoda přísudku s podmětem)* v 7. ročníku; *vytvoření slohového útvaru podle svých schopností a zadání učitele, který je kompozičně*

⁴ Zpravidla méně smysluplným a hůře formulovaným; není divu, vždyť příprava RVP probíhala téměř dva roky za účasti mnoha tvůrců a procházela několika revizemi, kdežto MŠVP byla zveřejněna pouhých šest týdnů po RVP a o procesu jejich tvorby není nic známo.

a věcně správně v 8. ročníku (žáci 8. ročníku by se měli při psaní snažit též o dodržování mluvnických norem, výstižnost či nápaditost).

- 8) V některých momentech je v MŠVP obsaženo učivo věcně nebo lingvisticky nesmyslné. V 8. ročníku tak můžeme najít učivo *užívání tvarů neohebných slov, včetně částic*, ač neohebná slova z definice žádné tvary nemají. Aktivita *zjištění pomocí vyhledávače přímo vyjádřené informace v tištěných i elektronických zdrojích* mylně předpokládá, že lze vyhledávač aplikovat na neelektronický text. Koordinovat *frazeologii s publicistikou* ve spojení *funkční využití nepřímých pojmenování, například v oblasti frazeologie a publicistiky* nedává smysl. Učivo *informace z prvků typických pro online prostředí (multimediální obsah z e-knih, podcastů, audioknih, sociálních sítí...)* a jejich interpretace neříká, jak má tyto informace žák interpretovat ani co jiného s nimi má dělat, audioknihy mimoto nejsou typické pro online prostředí. Autoři MŠVP mají problémy i s terminologií oboru: místo aby opsali z příslušného OVU termín *komunikační funkce výpovědi*, vytvářejí si vlastní matoucí pseudotermin a píší o *variantách komunikačních výpovědí (otázka, výzva, oznámení atd.)*.
- 9) MŠVP naplňuje některé OVU učivem nedostatečně zdůvodněným, ne-li přímo pochybným, na úkor obsahů či pojmů funkčních, jindy naopak nevyužívá možnosti zbavit výuku některých tradičních, ale pro rozvoj komunikační kompetence zbytečných obsahů. Opět uvedeme několik příkladů.

Jen okrajově přejímá MŠVP z OVU pojem *smysl textu (porozumí smyslu konkrétního neuměleckého textu)*, zpravidla ho – v souvislosti s texty uměleckými i věcnými – nahrazuje autorským záměrem (*objasnění autorského záměru; rozpoznání záměru mluvčího/autora*), což je jednoznačně posun k horšímu: žák má přece umět rozeznat smysl textu a teprve skrze něj se může dobírat autorského záměru, což v mnoha případech ani nemusí být nutné. Namísto otázky „Co text znamená pro mě?“ (nebo dokonce „Co text znamená pro zamýšleného adresáta?“) se tu vlastně navracíme k – pouze jinak formulovanému – notorickému „Co tím chtěl básník říci?“.

MŠVP přeceňuje nebo špatně chápe termín *klíčová slova*. Zprvče klíčovými slovy nahrazuje osnovu při psaní slohových prací (*vytvoření jednoduchého slohového útvaru pomocí klíčových slov*), třebaže vhodná práce s osnovou tvorbě psaných projevů výrazně napomáhá. Jinde je termín *klíčová slova* použit ve významu hlavní myšlenky či důležité informace při porozumění textu (*vyhledání klíčových slov textu*). Naproti tomu ve vztahu k OVU *Vyhledá, kriticky posoudí a sdílí informace a další obsah (...)*, kam obsahově spadají, nejsou klíčová slova zmíněna v žádném ročníku.

Vysloveně nevhodný, až nebezpečný je výběr učiva týkajícího se manipulace. Žák se podle MŠVP nemá naučit odlišovat manipulaci od vyjádření názoru, od komunikační strategie ani od omylu, zato se má naučit rozmanité druhy manipulace klasifikovat. Kromě užívání stereotypů a citově zabarvených slov nejsou v MŠVP uvedeny žádné jazykové ani stylizační prostředky, které mohou manipulaci sloužit. Žáci jsou spíše směřováni k tomu, aby některým zdrojům věřili a jiným ne. Zato mají už v 6. ročníku navrženo velmi obtížné *zjišťování původu konkrétní informace*.

Při interpretaci literárního textu jsou žáci vedeni k hledání *souvislostí mezi dílem a vlastními čtenářskými a diváckými zkušenostmi*, ale nikoli k tomu, aby obsah díla vztahovali ke svému životu.

Jako poslední příklad uvedeme morfologické učivo. Mezi kategoriemi vyjadřovacími slovesy není uveden jmenný rod, přestože ho žáci potřebují identifikovat kvůli syntaktickému pravopisu. U adjektiv přetrvává nesmyslný požadavek určování jejich druhu na úkor identifikace vyjadřovaných gramatických významů (taková identifikace je potřebná k rozlišování shodných a neshodných přívlastků), u zájmen a číslovek se požaduje výhradně tvoření náležitých tvarů (*méně obtížných zájmen a číslovek*), aniž by žákům někdo prozradil, že tyto slovní druhy vyjadřují jmenné kategorie.

10) V literárněvýchovné složce předmětu je v souladu s RVP ZV zcela vynechána literární historie. V učivu je však upozaděna také literární teorie: učivo nesměruje k tomu, aby si žáci vybudovali pojmový aparát k analýze a interpretaci literárních děl, důraz je kladen na postoje (*považování rozvíjení estetických zájmů za nezbytnou součást životních aktivit žáka*) a na sdílení prožitků z četby (a dojmů z recepce dalších druhů umění) v zásadě podle vlastního výběru. Když už se v popisu literárněvýchovného učiva objeví nějaké pojmy, je zdůrazňováno jejich spontánní osvojování, takže výuka literatury vlastně pozbývá jakékoli systematickosti. Prožitek z četby se mylně předpokládá jako samozřejmost: žák by podle našeho názoru měl být veden i k tomu, aby dokázal identifikovat překážky, které mu text klade, a vlastnosti či prvky (nejen) uměleckého textu, které mu brání naplno text přijmout a esteticky prožít. Namísto pojmů a postupů posilujících schopnost interpretace literárního díla a kultivujících vlastní psaní počítá učivo MŠVP s předvídaním, jak bude text pokračovat, a s doplňováním a přetvářením existujících textů, čímž instrumentalizuje umělecký text jako pomůcku pro kreativní hry (*přeměna žánru či vypravěče, slovní hříčky, vytváření nonsensu apod.*); ačkoli nezavrhujeme přínos takových her pro literární vzdělávání, uvítali bychom také příklady systematictější práce s uměleckým textem.

11) V učivu uvedeném v MŠVP také leccos podstatného postrádáme. V žácích nejsou pěstovány užitečné návyky, jako např. nespolehat se na automatickou pravopisnou kontrolu, napsaný text po sobě před odevzdáním zkontrolovat apod. Písemné komunikaci se věnuje podstatně větší pozornost než zvukové – v MŠVP není konceptuálně rozpracován rozvoj kompetence v souvislém mluveném projevu, o kultivaci naslouchání ani nemluvě. Nedostatečně je také reflektována práce s moderními technologiemi: první zmínky o sociálních sítích a o umělé inteligenci se objevují až v 9. ročníku a zůstávají nekonkrétní, jak je v tomto materiálu ostatně obvyklé.

Závěrem

NPI nepředpokládá pro MŠVP žádný oponentní proces, nýbrž pouze pilotní ověřování. Zveřejněný materiál však oponenturu potřebuje a my ji jeho tvůrcům touto formou poskytujeme.

Smyslem MŠVP měla být ukázka konkrétního způsobu, jakým lze očekávané výsledky učení, stanovené RVP ZV, naplnit obsahem, který vede k jejich dosažení.

Zainteresovaná veřejnost měla legitimní očekávání, že v situaci přechodu od primárně poznatkového ke kompetenčnímu modelu vzdělávání v ČJL přinesou MŠVP systematický, soudržný model komunikačně a kompetenčně pojaté výuky. Tento charakter však zveřejněný předmětový MŠVP pro vzdělávací oblast ČJL ve 2. stupni základního vzdělávání ani zdaleka nemá: spíš působí jako nekonzistentní tříšť jednotlivostí (nejasně formulovaných očekávaných výsledků, tradovaných poznatků, aktivit s pochybným přínosem, ...). Sestavit na jejich základě funkční ŠVP podle našeho názoru nelze.

Jako inspirace pro školy mohou lépe než MŠVP posloužit slovenské vzdělávací standardy pro mateřský jazyk z roku 2023,⁵ pendant českého RVP ZV. Slovenské standardy vycházejí rovněž z komunikačních činností, na jejich základě formulují pět předmětových komponent a tyto komponenty naplňují učivem. Každá komponenta v každém stupni vzdělávání má jasně vyjádřeny výkonové standardy (co konkrétně žák umí) i standardy obsahové, jejichž součástí jsou nejen skutečné obsahy vzdělávání, nýbrž i termíny, které si má žák osvojit na základě pochopení pojmu. Co bylo při reformě vzdělávání na Slovensku hotové rovnou, nemá bohužel česká školská veřejnost k dispozici ani po zveřejnění konkretizujících materiálů. Slovenské kurikulární reformě, na níž se podílely přední osobnosti tamní didaktiky mateřského jazyka, můžeme jen závidět – nebo se jí inspirovat: když se to nestalo na úrovni ministerské, tak aspoň na úrovni škol.

Jak ovlivňuje jednotná přijímací zkouška život cizojazyčných žáků i budoucnost ČR?

Tereza Švandová

426146@mail.muni.cz

Klíčová slova: nedostatečná znalost češtiny, jazykové kompetence, cizojazyční žáci, jednotná přijímací zkouška, ohrožení školním neúspěchem, vzdělávací potenciál, nároková podpora, jazykový rozvoj

Key words: insufficient knowledge of Czech, language competences, foreign language speaking students, unified entrance exam, risk of school failure, educational potential, mandatory social support, language development

How Does the Unified Entrance Exam Influence the Life of Foreign Language Speaking Students as Well as the Future of the CR?

The Unified Entrance Exam represents a barrier that is a threat for the students entering the Czech educational system without the knowledge of Czech or with insufficient knowledge of Czech. Consequently, these students may fail at school or may stay dependent on the benefits of the state of their former studies. Our paper offers insights into the current situation in the CR and suggests measures that can prevent some of the possible problems.

Jednotná přijímací zkouška (JPZ) je v České republice od roku 2017 povinnou součástí 1. kola přijímacího řízení do všech maturitních oborů s výjimkou oborů s talentovou zkouškou (mimo Gymnází se sportovní přípravou) a oborů zkráceného studia

⁵ [online] Dostupné z <<https://www.minedu.sk/35804-sk/jazyk-a-komunikacia/>>.